

ARAŞTIRMA

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞA SAHİP ANNELERİN DEPRESYON DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ*

Gökçe DEMİR**

Ayşegül ÖZCAN***

Aynur KIZILIRMAK****

Alınış Tarihi:16.02.2010

Kabul Tarihi:07.06.2010

ÖZET

Çalışmanın amacı; zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerinin belirlenmesidir.

Bu araştırma, tanımlayıcı bir araştırma olup, 1Ağustos 2008-1Kasım 2008 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırma evrenini Aksaray ilinde bulunan Özel Eğitim Rehabilitasyon Merkezine devam eden toplam 600 zihinsel engelli çocuğun annesi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini “evreni bilinen örneklem formülü” kullanılarak örneklem sayısı 218 olarak hesaplanmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden 215 anneye ulaşılmıştır. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından literatür taranarak hazırlanan demografik soru formu ve Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ) kullanılarak toplanmıştır. Veriler SPSS 16.0 programına girilerek yüzde, ortalama ve Ki-kare testleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Annelerin %42.8’i 30-39 yaş arasında, %92.1’inin başka zihinsel engelli çocuğu yok, zihinsel engelli çocuğun %54.4’ü erkek, %80.5’inin sağlıkla ilgili başka sorunu yok, annelerin %65.7’si evde çocukların bakımında yardım eden birinin olmadığını belirtmiştir. Annelerin depresyon ortalama puanları 21.60±12.99 bulunmuştur.

Çalışma sonucunda zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin depresif semptom düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Annelerin ruhsal durumları yakından izlenmeli, duygusal paylaşımları sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel engelli çocuk, depresyon düzeyi, Beck Depresyon Envanteri

ABSTRACT

Determination of the Depression Levels of Disabled Children’s Mothers

This is a descriptive research which has been done between the dates of 1st of August 2008 – 1st of November 2008. The research universe consists of mothers of 600 disabled children attending to Special Education and Rehabilitation Centre in Aksaray province. The calculation sample has reached to 215 mothers by using “sample formula with a known universe”

The research data have been gathered by using the demographic question form prepared by the researcher and the Beck Depression Scale to determine the depression levels of mothers. Data have been evaluated by loading the information acquired to the SPSS 16.0 software and by calculating the percentage, average value and by using the chi-square test.

42.8% of the mothers are at the age of 30-39, 92.1% of them don’t have any other disabled child, 54.4% of the disabled children are boy, 80.5% of them have no other health problem, 65.7% of them have mentioned that there is no other person to help with caring of the disabled child. The average depression points of mothers has been found as 21.60±12.99.

At the end of the research, it has been found that the depressive symptom levels of mothers with a disabled child is high. The psychological conditions of the mothers should be observed closely, emotional sharing must be provided.

Keywords: Disabled children, level of depression, Beck Depression Inventory

GİRİŞ

Aile, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içerisinde yer aldığı, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakımın, desteğin ona sunulduğu sosyal bir ortam olup aynı zamanda pek çok farklı işlevi olan bir kurumdur (Giddens

2000, Özmen Kaymak 2004, İçmeli ve ark. 2008).

Bir bebeğin doğumu, aile yaşamında en karmaşık ve duygu yüklü olaylardan biridir. Aile için normal bir çocuğun doğumu bile aileye bir

*Bu çalışma, 2. Ulusal Fizyoterapi ve Rehabilitasyon kongresinde poster bildiri olarak sunulmuştur.

**Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Kırşehir (Öğr. Gör.)

***Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Samsun (Öğr. Gör.)

****Aksaray Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Aksaray (Öğr. Gör.)

çok yenilik ve uyum gerektiren yeni koşullar yaratmaktadır. Doğan çocuğun engelli olması ise ailede büyük bir hayal kırıklığı olarak algılanabilmekte ve aile yaşantısında alışılmış durumların bozulmasına neden olmakta, aile üyelerinin yaşamlarını, duygularını ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Çavuşoğlu 2004, Ceylan 2004, Piştav Akmeşe ve ark. 2007).

Zihinsel engellilik, gelişimsel engeller arasında yer alan ve çocukluk çağında ele alınması gereken önemli konulardan biridir. Zihinsel engellilik; çocuğun genel entellektüel işlevinin belirgin şekilde ortalamasının altında olmasıyla beraber, yaşam boyu gözlem, kontrol, bakım, tedavi ve rehabilitasyon gerektiren önemli bir sorundur (Yıldırım ve Conk 2005, Yıldırım Sarı 2007).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) gelişmiş ülkelerde toplam nüfusun %10'u, gelişmekte olan ülkelerde %12'sini engellilerin oluşturduğunu kabul etmektedir. Dünya üzerinde yaklaşık 100 milyon kişinin doğuştan sakat olduğu tahmin edilmektedir. Zihinsel engeli olan bireyler 40 milyon olarak hesaplanmaktadır. Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 sonuçlarına göre engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29'dur. Ülkemizde 8.431.937 kişi engelli olarak yaşamını sürdürmektedir. Engellilerin oranı; 0-4 yaş grubunda %4.6, 5-9 yaş grubunda %7.6, 10-14 yaş grubunda %6.7, 15-19 yaş grubunda %7.1'dir. Yukarıdaki sayısal veriler ülkemiz için engelliliğin ne kadar büyük bir sorun olduğunu göstermektedir (Dinç 2003, Altuğ Özsoy 2006, Yıldırım Sarı ve Altıparmak 2008).

Stainton ve Beser (1998) zihinsel engelli çocukların aileleri ile yaptıkları çalışmada ailede kişisel olgunluğun arttığını, sosyal ağların arttığını, kişisel duyarlılık ve aile bütünlüğünün artması gibi pozitif etkilerinin olduğunu bulmuştur (Stainton and Besser 1998). Bu pozitif etkilerin karşısında zihinsel engelli çocuğa sahip olan anne- babaların hemen hemen her ailenin karşılaştığı baskılara ve gerilimlere ek olarak bir takım özel güçlüklerle karşı karşıya gelmektedir. Bu güçlükler; sosyal desteğin ve aile doyumunun azalması, duygusal zorluklar, yaşam tarzı (sosyo-kültürel ve boş zamanları değerlendirme etkinlikleri v.b), maddi zorluklar, sorumlulukların artması, ailede güçsüzlük gibi güçlüklerdir (Trute and Hiebert-Murphy 2002, Kaner 2004, Yıldırım ve Conk 2005, Khamis 2007).

Engelli çocuğun beraberinde getirdiği sorunlar karşısında aileler, özellikle çocukla daha çok etkileşimleri olan, en fazla ilgiyi gösteren, bakımlarını karşılayan anneler yoğun kaygı ve endişe duyguları içinde ruhsal yönden risk grubu özelliğini taşırlar (Akkok ve ark. 1992, Çetinkaya ve Öz 2000, McConkey 2008). Toros'un 2002'de yaptığı araştırmada zihinsel ve/veya bedensel engelli çocuğa sahip annelerde somatik yakınmalar, depresyon ve anksiyete bozukluğu gibi ruhsal sorunların engelli çocuğa sahip olmayan annelere göre daha sık görüldüğü bildirilmektedir (Toros 2002). Smith ve arkadaşları (1993) tarafından yapılan bir çalışmada, engelli bir çocuğa sahip olan anne-babaların, çocuğu engelli olmayan anne-babalara göre daha fazla duygusal güçlüklerle sahip olduğu ve daha fazla depresyon belirtileri gösterdikleri saptanmıştır (Ceylan 2004). Seltzer ve arkadaşları (2001) zihinsel veya bedensel engelli çocuğa sahip anne babalarda depresyon ve alkol bağımlılığının daha sık görüldüğünü bildirmişlerdir (Uğuz ve ark. 2004). Tonge ve arkadaşları da (2004) zihinsel engelli çocukların annelerinde toplumun genelinden 2-3 kat fazla oranda ruh sağlığı sorunları olduğunu, Emerson (2003) ise annelerin %22'sinin çocuğundan kaynaklanan nedenlerle, ruhsal durumu ile ilgili olarak bir hekime görüldüğünü saptamıştır (Yıldırım Sarı 2007).

Aile üyeleri arasında etkileşim, aile üyelerinin tek tek sağlıklarına etki ettiği gibi, bir üyenin de sağlıksız olması tüm ailenin yapısına ve işlevlerine etki etmektedir. Zihinsel engelli çocuk bu noktada ailenin yaşam stilini ve aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkisini değiştirir. Duruma uyum sağlamaları için ailelerin, farklı tutum geliştirmeleri gerekir. Aile zihinsel engelli çocuğun bakımı için temel kaynaktır ve anne baba, günlük bakımı için çocuktan zorunlu olarak sorumludur. Anne baba uyumu diğer aile üyelerinin uyumu ve sağlığı için de temel etkendir (Karakavak ve Çırak 2006, İçmeli ve ark. 2008).

Zihinsel engelli çocukların durumları ile özellikle anneler daha yakından ilgilenmekte, daha fazla sorumluluk almaktadırlar. Bu da onlara normal aile döngüsünde üstlendikleri görevlere ek olarak başka görevler yüklemektedir. Çoğunlukla anneler yükledikleri sorumluluklar karşısında her şeye güçlerinin yetmeyeceği inancı ile depresyona girmektedirler.

Bu çalışmanın amacı, Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerini belirlemektir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırma, Aksaray ilinde yaşayan ve zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin depresyon düzeyini saptamak amacıyla, tanımlayıcı bir çalışmadır.

Aksaray ilindeki zihinsel engelli çocuklara yönelik sosyal hizmetlere bağlı olarak, beş özel eğitim rehabilitasyon merkezine kayıtlı zihinsel engelli çocukların anneleri (N=600) araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise araştırmanın yapıldığı tarihler (1Ağustos 2008- 1Kasım 2008) arasında, adı geçen özel eğitim rehabilitasyon merkezlerine çocuklarını eğitim için getiren ve araştırmaya katılmayı kabul eden, “basit rastgele örnekleme yöntemi” ile seçilen 215 anne oluşturmuştur.

Araştırmanın yapıldığı kurumlardan gerekli izinler alındıktan ve araştırmaya katılmayı kabul eden annelere, araştırmanın amacı açıklandıktan sonra araştırma verileri toplanmıştır.

Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından hazırlanan annelerin sosyo-demografik özelliklerini içeren anket formu ve zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeyini belirlemede “Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ)” kullanılarak, yüz yüze görüşme yöntemiyle araştırmacı tarafından toplanmıştır. BDÖ, Beck ve arkadaşları (1961) tarafından geliştirilmiş, ülkemizde ise Hisli tarafından 1989 yılında Türkçe’ye uyarlanarak, Türkçe formunun güvenilirlik çalışması yapılmış ve bu çalışmada cronbach alfa katsayısı 0,80 olarak bulunmuştur. BDÖ’nin maddeleri herhangi bir kuramsal görüş temel alınarak değil klinik gözlem ve verilere dayanarak hazırlanmıştır. BDÖ, depresyonda görülen duygusal, bilişsel, fiziksel ve motor fonksiyonlara ilişkin belirtileri ölçmeye yarayan toplam 21 maddeden oluşmuş kendini değerlendirme cümlesi içeren bir kendini değerlendirme ölçeğidir. BDÖ’deki her bir madde depresyona özgü bir davranışsal örüntüyü içermekte ve dörtlü likert tipi ölçüm sağlamaktadır. Her madde 0-3 arasında giderek artan puan almakta ve toplam puan bunların toplanması ile elde edilmektedir. Toplam puan 0-63 arasında değişmektedir. Ölçek puanlarına göre; 0-13 puan “depresyon yok”, 14-24 puan “orta derecede depresyon”, 25 ve üzeri “ciddi depresyon” şeklinde sınıflandırılmıştır (Hisli 1989, Savaşır ve Şahin 1997).

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, SPSS for Windows 16.0 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizlerde ise ortalama, sayı, yüzdelik hesaplamaları ve ki-kare önemlilik testleri kullanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Tanıtıcı Özellikleri

Özellikler	Sayı	%
Yaş		
20-29	47	21.9
30-39	92	42.8
40+	76	35.3
Eğitim Durumu		
Okur yazar değil	29	13.5
İlköğretim	164	76.3
Lise	21	9.8
Yüksekokul	1	0.4
Aylık Gelir		
0-500	150	69.8
500-1000	53	24.6
1000+	12	5.6
Çalışma Durumu		
Evet	12	5.6
Hayır	203	94.4
Çocuk Sayısı		
Tek Çocuk	21	9.8
İki Çocuk	73	33.9
Üç ve üzeri	121	56.3
Aile Tipi		
Çekirdek aile	159	74.0
Geniş Aile	49	22.8
Parçalanmış Aile	7	3.2

Tablo 1’de annelerin tanıtıcı özelliklerinin dağılımı görülmektedir. Çalışmaya alınan zihinsel engelli çocuğu olan annelerin %42.8’nin 30-39 yaş arasında dağılım gösterdiği, %76.3’ünün ilköğretime kadar eğitim aldığı, %69.8’nin 500 TL ve altı gelire sahip olduğu, %94.4’ünün çalışmadığı, %56.3’ünün 3 ve üzeri çocuğa sahip olduğu ve %74.0’nın çekirdek aileye sahip olduğu saptanmıştır.

Tablo 2’de görüldüğü gibi zihinsel engelli çocuğu olan annelerin depresif semptom puanları ortalama 21.60±12.99 bulunmuştur. Bu puan annelerin orta derecede depresyona sahip olduklarını göstermektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan anneler bu durumla baş edemeyip çeşitli ruhsal sorunlar yaşayabilirler. Engelli çocuğu olan ailelerde yapılan araştırmalar ise, genellikle çocuğun engelinden dolayı annenin

Tablo 2. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Beck Depresyon Puanları

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin BDÖ puanları	Min.	Max.	X±SD
	.00	55.00	21.60±12.99

babaya göre daha çok etkilendiğini ortaya koymuştur. Sarısoy'un (2000) belirttiğine göre Akçakın ve Erden otistik çocukların anne/babalarının depresyonlarını Beck Depresyon Ölçeği kullanarak değerlendirmişlerdir. Otistik çocuğu olan annelerin depresyon puan ortalamaları kontrol grubu çocukların annelerine göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. İnceer ve Özbey

(1990) çalışmalarında zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne /babaların normal çocuğu olan anne /babalara göre daha çok depresif bulguları olduğunu bulmuşlardır (Özşenol ve ark 2003, Yıldırım ve Conk 2005). Yıldırım ve Conk ise (2005) çalışmalarında ailelerin depresyon puanları 24.63±14.09 olarak saptanmış ve araştırmamız bulgusuyla benzerdir (Yıldırım ve Conk 2005).

Tablo 3. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Bazı Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişkenler		Sayı	%
Başka Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olma Durumu	Var	17	7.9
	Yok	198	92.1
Zihinsel Engelli Çocuğun Cinsiyeti	Kız	98	45.6
	Erkek	117	54.4
Zihinsel Engelli Çocuğun Sağlıkla İlgili Başka Sorunu Olma Durumu	Var	42	19.5
	Yok	173	80.5
Çocuğun Bakımında Yardım Eden Birilerinin Olma Durumu	Var	49	22.8
	Yok	166	77.2

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin bazı özelliklerine göre dağılımı Tablo 3'de sunulmuştur. Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin %92.1'nin başka zihinsel engelli çocuğa sahip olmadığı, zihinsel engelli çocukların %45.6'sının kız ve %54.4'nün erkek

olduğu, zihinsel engeli olan çocuklardan %80.5'nin sağlıkla ilgili başka bir sorunu olmadığı ve zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin %77.2'sine çocuğun bakımında evde yardım eden birilerinin bulunmadığı saptanmıştır.

Tablo 4. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Çalışma Durumlarına Göre Depresyon Düzeylerinin Dağılımı

Çalışma Durumu	Depresif Semptom Bulguları				Test
	Var		Yok		
	Sayı	%	Sayı	Yüzde	
Çalışıyor	5	31.2	11	68.8	$\chi^2=7.884$ p=0.05 SD=1
Çalışmıyor	132	66.3	67	33.7	
TOPLAM	137	63.7	78	36.3	

Tablo 4'de zihinsel engelli çocuğu olan annelerin çalışma durumlarına göre depresif semptom bulgu dağılımları görülmektedir. Çalışan annelerin %31.2'si, çalışmayan annelerin ise %66.3'ünde depresif semptom bulguları olduğu saptanmıştır. Çalışmayan annelerin çalışan annelere göre depresif

semptom bulguları anlamlı ölçüde daha fazla bulunmuştur (p=0.005). Bu sonuç; kültürümüzde özellikle sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak zor yaşam koşulları altında olan annelerin çocuğun sorunlarını ön planda değerlendirerek depresyon kaynağı olarak algılanabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 5. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Çocuğun Bakımında Yardım Alma Durumlarına Göre Depresyon Düzeylerinin Dağılımı

Annelerin Çocuğun bakımında yardım alma durumu	Depresif Semptom Bulguları				Test
	Var		Yok		
	Sayı	%	Sayı	%	
Yardım almıyor	109	65.7	57	34.3	$\chi^2=1.188, SD=1$
Yardım alıyor	28	57.1	21	42.9	$p>0.05$
TOPLAM	137	63.7	78	36.3	

Tablo 5’de zihinsel engelli çocuğu olan annelerin çocuğun bakımında yardım alma durumlarına göre depresif semptom bulgu dağılımları görülmektedir. Zihinsel engelli çocuğun bakımında yardım almayan annelerin %65.7’si, zihinsel engelli çocuğun bakımında yardım alan annelerin ise %57.1’inde depresif semptom bulguları olduğu saptanmıştır. Zihinsel engelli çocuğun bakımında yardım alan annelerle zihinsel engelli çocuğun bakımında yardım almayan annelerin depresif semptom bulguları arasında anlamlı ölçüde fark bulunmamıştır ($p>0,005$).

Engelli çocuğun aileleri, çocukların bakımı, gelişimi ve günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri için çeşitli alanlarda yardıma ve desteğe gereksinim duymaktadırlar. Kahrıman ve Bayat (2008) Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler ve algıladıkları sosyal destek düzeylerinin incelenmesiyle ilgili yaptıkları araştırmada, özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin tümünün çocuğun bakımında güçlük yaşadığı saptanmıştır. Çocuğun bakımında güçlük yaşadığını belirten ebeveynlerin % 58.4’ü çocuğun bakımının her aşamasında (yedirme, giydirme, hijyeni, boşaltımı vb.), %28.3’ü çocuğu taşıma, bir yere götürmede, %13.3’ü çocuğun yaramaz/agresif olmasından dolayı güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir. Şen (2004) engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlükler ile ilgili araştırmasında da bu çalışma ile benzer şekilde ailelerin çoğunluğunun (%74.8) günlük bakımda güçlük yaşadığı ve bakımla ilgili yeterli destek alamadıkları belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

Akçakın, M, Erden, G (2001). Otizm tanısı konmuş çocukların anne ve babalarındaki ruhsal belirtiler. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi 8(1),2-11.
Akkok F, Aşkar P, Karancı AN (1992). Özürlü bir çocuğa sahip anne babalardaki stresin yordanması. Özel Eğitim Dergisi 1(2): 8-12.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin orta derecede depresyona sahip oldukları, annenin çalışma durumunun depresyon düzeyine etkisinin olduğunu ve annenin çocuğunun bakımında yardım alma durumunun ise depresyon düzeyleri üzerine etkili olmadığı saptanmıştır.

Bu sonuçlar doğrultusunda;

Zihinsel engelli çocuğa teşhis konulduktan hemen sonra annelerin çocuğun engeli ile ilgili ve neler yapılabileceği konularında bilgilendirilmelerini sağlayacak rehabilitasyon ve danışmanlık merkezlerinin kurulması,

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler psikososyal desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle engelli çocuğu olan annelerin ruhsal durumunun yakından izlenmesi, duygusal paylaşımlarının sağlanması ve gerektiğinde psikolojik destek sağlanması,

Yine ailelerin engelli çocukla ilgili sorunlarının ve sorumluklarının eşit olarak dağıtılması konusunda tüm aile üyelerini kapsayacak şekilde danışmanlık hizmeti verilmesi gerekmektedir.

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin engelli çocuğa sahip olmaktan etkilenme düzeylerini belirlemek için daha geniş örneklem gruplarında çalışılması gerektiği, çalışmanın sadece anneleri değil ailenin diğer bireylerini de kapsamasının ailenin değerlendirilmesi ve aileye sağlanacak desteğin belirlenmesinde önemli olabileceğini düşünmekteyiz.

Altuğ Özsoy S (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. Aile Ve Toplum 3(9):69.

Ceylan R (2004). Entegre eğitime katılan ve katılmayan engelli çocukların annelerinin depresyon ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi.

Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çavuşoğlu H (2004). Çocuk Sağlığı Hemşireliği, Ofset Yayınevi, Ankara.

Çetinkaya Z, Öz F (2000). Serebral palsili çocuğu olan annelerin bilgi gereksinimlerinin karşılanmasına planlı bilgi vermenin etkisi. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 4(2): 45-49.

Dinç S (2003). Zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin çocuklarının kişisel hijyen hakkında bilgi ve uygulamalarının saptanması. Halk Sağlığı Hemşireliği Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Emerson E (2003). Mothers of children and adolescents with intellectual disability: social and economic situation, mental health status, and the self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties. Journal of Intellectual Disability Research 47(4/5): 385-399.

Giddens A (2000). Aile, Evlilik Ve Kişisel Yaşam. Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara.

Hisli N (1989). "Beck Depresyon Envanterinin Üniversite öğrencileri için geçerliği ve güvenilirliği" Psikoloji Dergisi 7 (23):3-13.

İçmeli C, Ataoğlu A, Canan F, Özçetin A (2008). Zihinsel özürülü çocukları olan ebeveynler ile sağlıklı çocuklara sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılması. Düzce Tıp Fakültesi Dergisi 3:21-28.

İnceer B, Özbey F (1990). Zihinsel engelli bireylerin aile ile bir grup uygulaması. V. Ulusal Psikoloji Kongresi, Psikoloji- Seminer Dergisi Özel Sayı 8:159.

Kahrıman İ, Bayat M (2008). Özürülü çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri. Öz-Veri Dergisi 5(1):1175-1194.

Kaner S (2004). Engelli Çocukları Olan Ana Babaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. T.C Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Ankara.

Karakavak G, Çırak Y (2006). Kronik hastalıklı çocuğu olan annelerin yaşadığı duygular. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 7(12):97.

Khamis V (2007). Psychological distress among parents of children with mental retardation in the United Arab Emirates. Social Science Medicine 64:850-857.

McConkey R (2008). The impact on mothers of bringing up a child with intellectual disabilities: A cross-cultural study. International Journal of Nursing Studies 45:65-74.

Özmen Kaymak S (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 37(2):27-39.

Özşenol F, Işıkhani V, Ünay B ve ark. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin

değerlendirilmesi. Gülhane Tıp Dergisi 45(2):156-163.

Piştav Akmeşe P, Mutlu A, Gürel MK (2007). Serebral paralizli çocukların annelerinin kaygı düzeyinin araştırılması. Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları Dergisi 50(3):236-240.

Sarısoy M (2000). "Otistik ve Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Evlilik Uyumluluğu", Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Savaşır I ve Şahin N H (1997). Beck Depresyon Envanteri (BDE). Bilişsel Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler Kitabı. Editörler: Işık Savaşır ve Nesrin H. Şahin, Türk Psikologlar Derneği Yayınları No: 9, Özyurt Matbaacılık, Ankara, 23-38.

Seltzer MM, Greenberg JS, Floyd FJ, et al. (2001). Life course impacts of parenting a child with a disability. Am J Ment Retard 106:265-286.

Smith CJ, Nastro M (1993). The effect of occupational therapy intervention on mothers of children with cerebral palsy. American Journal of Occupational Therapy 47:811-817.

Stainton T, Beser H (1998). The positive impact of children with an intellectual disability on the family. Journal Of Intellectual & Developmental Disability 23(1):57-70.

Şen E (2004). Engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlükler. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Mersin.

Tonge BJ, Einfeld SL, Gray KM et al. (2004). The family burden of emotional and behavioural problems in children with intellectual disability. Journal Of Intellectual Disability Research 48:370.

Toros F (2002). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon, evlilik uyumunun ve çocuğu algılama şeklinin değerlendirilmesi. Psikiyatri Dergisi 3(2):23.

Trute B, Hiebert-Murphy D (2002). Family adjustment to childhood developmental disability: a measure of parent appraisal of family impacts. Journal Of Pediatric Psychology 27(3):271-280.

Uğuz Ş, Toros F, Yazgan İnanç B ve ark. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. Klinik Psikiyatri 7:42-47.

Yıldırım F, Conk Z (2005). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne/babaların stresle başa çıkma tarzlarına ve depresyon düzeylerine planlı eğitimin etkisi. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 9(2):2.

Yıldırım Sarı H (2007). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile yüklenmesi. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 11(2):1.

Yıldırım Sarı H, Altıparmak S (2008). Ebe ve hemşirelerin zihinsel engelli çocuklarla ilgili bilgileri. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni 7(2):127